

N

1.

U

s

s

Karl Kont 60-vuotias

Karl Kont

15. joulukuuta vietti Tallinnassa merkkipäiväänsä filologiatieteiden kandidaatti Karl Kont, joka on ansioitunut varsinkin itämerensuomalaisten kielten lauseopin tutkijana mutta myös lappologina. Kont aloitti varsinaisen tieteellisen uransa artikkelillaan »Translatiivist läänemeresoome

keeltes ja mordva ning lapi keeles» (1955). Siinä hän osoitti, miten translatiivi ja essiivi muodostavat juuri itämerensuomessa semanttisesti yhteen kuuluvan sijaparin, jonka dynaamisia funktioita osoitetaan translatiivilla ja staattisia funktioita essiivillä. Niiden merkityserot eivät kuitenkaan ole yhtä selvät kauttaaltaan. Ero on selvä suomessa, karjalassa, inkeroisessa ja vatjassa, mutta jo viron kirjakielessä essiivin merkitysalue on suppeampi kuin translatiivin. Liivissä ja useimmissa viron murteissa essiiviä ei tunneta lainkaan, eikä se ole vepsässäkään kovin produktiivi. Myöskään lapissa ja mordvassa ei eroteta dynaamisia ja staattisia merkityksiä; niiden eriytymistä Kont pitää itämerensuomalaisten kielten oman kehityksen tuloksena. Translatiivin hän on taipuvainen selittämään Genetzin ja Bubrihin tapaan *ks*-nominista kehittyneeksi.

Sijaongelmiin Kont paneutui myös v. 1967 julkaistussa tutkielmassa »O partitive v finnougorskijazykah», jossa vertaillaan mordvan ablatiivin ja itämerensuomen partitiivin tehtäviä keskenään. Näiden sijojen funktioilla on monta vastaavuutta, ja esityksessä todetaan, miten arkaistisen mordvan ablatiivin tutkiminen voi valaista itämerensuomalaisen partitiivin kehitystä. Lapin partitiivin vaiheita Kont pitää ongelmallisina, koska ei ole selvää, onko se menettänyt osan tehtävistään vai onko sen kehitys pysähtynyt sen sijaksi muotoutumiseen. Joka tapauksessa tämän sijan vanhuutta osoittaa se, että lapin monikon *id*-päätteinen akkusatiivi on alkuaan monikon partitiivi.

Karl Kontin erityishuomion kohteena ovat kuitenkin olleet objekti ja sen sijat. Objektin ja adverbiaalisen suhdetta ja intransitiiviverbien objektia hän käsitteli jo artikkelissaan »Läänemeresoome keelte objekti probleeme» (1958). Kont yhtyi siihen Ödön Beken käsitykseen, että yleensä verbin määritteeksi on kehittynyt ensiksi objekti ja sen pohjalta sitten adverbiaali. Hän olettaa, että nykyisten ims. kielten objektin totaalisuus—partiaalisuus-opposition edeltäjänä on ollut indefiniittisen ja definiittisen objektin vastakohta, jommoinen

tavataan vieläkin joissakin suomensukuisissa kielissä. Objektin ja adverbiaalisen hankalaan rajankäyntiin liittyy kiinteästi verbin transitiivisuuden ja intransitiivisuuden ongelma. Kont osoittaa, että intransitiiviverbien objekti itämerensuomalaisissa kielissä ei ole mikään myöhäinen satunnaisilmiö vaan hyvin vanha ja nyttemmin jo häipyvä piirre. Etäsukukieltenkin mukaan voi liikkumista, olemista, refleksiivisyyttä yms. osoittavien verbiin määritteenä aivan hyvin olla objekti. Liikkumista merkitseviä verbejä Kont käsitteli yksityiskohdaisemmin v. 1959 tutkielmassaan »Liikkumistähistavate verbide objektist läänemeresoome keelis», josta ilmenee tekijän taipumus ottaa tarkoin huomioon mahdollinen naapurikielten vaikutus. Kun liivissä, viron murteissa ja joskus suomessakin tavataan *ratsastaa*-verbin objekti (esim. *hevoses ratsastetaan veteen*), niin tutkija varovasti olettaa tällaisen käytön balttilaisperäiseksi. Itämerensuomalaisten kielten pohjoisryhmässä voi liikkumista merkitseviin verbeihin liittyvä objekti osoittaa sitä, mitä mennään tuomaan tai hakemaan — esim. Kalevalasta otetussa esimerkissä *Itse käyn isoni miekan* —, ja tämäkin saattaa olla balttilaisperäinen piirre. Kont löytää esityksessään vahvistusta sille Ravilan väitteelle, että uralilaisten kielten alkuperäisessä lauserakenteessa subjekti ja objekti ovat olleet sama lauseenjäsen.

Niin ikään objektin sijoja käsittelevässä tutkielmassaan »Eriarenguist totaal- ja partiaalobjekti kasutamises läänemeresoome keeltes» (1959) Kont toteaa, että näiden kielten objektin käytössä on havaittavissa kaksi toisilleen vastakkaista kehitysuuntaa. Liivissä ja virossa on partiaaliobjektin käyttö lisääntynyt totaaliobjektin kustannuksella; vepsässä ja lyydissä taas on laajalti kokonaisobjektia osaobjektin asemesta. Liivin ja viron tendenssi on ilmeisesti yhteydessä näiden kielten taipumukseen osoittaa sekä objektin että sen pääsanain indefiniittisyyttä, mutta vepsän totaaliobjektin suosiminen johtuu aivan ilmeisesti venäjän vaikutuksesta. Kirjoittaja yhtyy siihen jo Saaresten aikoinaan esittämään toteamukseen, että suomen ja

viron keskinen ero partiaaliobjektin käytössä ei perustu vieraaseen vaikutukseen.

Tutkielmassa »Lause eitavast sisust sõltuv objekt läänemeresoome keeltes» (1958) Kont käsittelee sitä juuri näille kielille ominaista piirrettä, että merkitykseltään tai muodoltaan kielteisen lauseen objekti on partitiivissa. Kiellon kehittyminen objektia määrääväksi tekijäksi on ilmeisesti yhteydessä partitiivin kehittymiseen. Tässäkin tapauksessa ei voine olla sattumaa, että kieltolauseen partiaaliobjektia vastaa balttilaisten ja slaavilaisten kielten genetiiviojekti. Kont pitää mahdollisena balttilaisvaikutusta koko partitiivin ja partiaalis-totaalisten lauseenjäsenten kehitykseen. Tätä käsitystään hän perustelee vielä tarkemmin kiintoisassa esityksessään »Läänemeresoome partitiivist, mordva ablatiivist ja balti-slaavi genetiivist» (1961). Hän voi tällöin todeta monien mordvan ablatiivilta puuttuvien partitiiville ominaisten piirteiden esiintyvän balttilais-slaavilaisessa genetiivissä, joka puolestaan on kehittynyt vanhasta indoeurooppalaisesta ablatiivista. Todennäköisesti balttilais-slaavilainen genetiivi ja ims. partitiivi ovat jossain vaiheessa kehittyneet yhdessä, eikä tämä olisikaan mikään ihme, kun muistetaan pitkät ja kiinteät itämerensuomalais-balttilaiset kosketukset. Mordvan kielen tuntijana Kont toteaa, että mordvassa ablatiivin alkuperäinen lokaalisuus on paljon selvempi kuin itämerensuomessa, jossa kylläkin vanha ablatiivisuus voi joskus näkyä, vrt. esimerkiksi *karja pakeni kiiliäisiä*. Tunnetta ilmaisevat verbit vaativat ims. kielissä yleensä objektin ja järjestyvät objektin sijoilla, mordvassa taas ablatiivilla.

Objektin ongelmat ovat tarkastelun kohteena myös Kontin 1959 ilmestyneessä esityksessä »Teadusliku süntaksi metodoloogias: objektist passiivi liitkonstruktsioonides». Kirjoituksen lähtökohtana ovat viron tieteellisen kieliopin kirjoittaminen ja siinä kysymykseen tulevat tieteelliset periaatteet. Tekijä kiinnittää huomiota siihen, että ei tiedetä, miten on jäsennettävä ilmaus *raamat on loetud*. On valittavissa kolme sinänsä oikeaa ratkaisua: subjekti + predikaatti + predikaatiivi, subjekti + predi-

kaatti (liittomuoto) tai objekti + predikaatti. Ongelmana ovat siis passiivin liittomuodoista riippuvat subjekti ja objekti, ja tämänkin probleemin ratkaisemiseen tulisi löytää sopiva menetelmä. V. 1963 Karl Kont julkaisi siihenastisten objektia käsittelevien tutkimustensa synteessin »Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes». Keskeisenä tutkimuskohteena tässä monografiassa ovat tietenkin totaali- ja partiaaliobjektin valinnan kysymykset, joita Kont käsittelee objektin ja pääsanan semantiikan ja pääsanan muodon kannalta. Erityisesti hän tähdentää objektin ja pääsanan muodostaman kokonaisuuden keskeisyyttä. Tärkeä merkitys objektin sijan valinnassa on myös verbin kursiivisuudella ja terminatiivisuudella. Eri kielten väliset sijojen erot selittyvät monesti siitä, mikä aspekti on noussut kussakin kielessä tärkeimmäksi. Tässä teoksessa tulevat luotettavasti selvitettyiksi kaikkien itämerensuomalaisien kielten objektinsijoja koskevat olennaiset piirteet ja myös niiden tutkimuksen historia.

Karl Kontia on kiinnostanut myös attributiivin suhde pääsanaan, ja tätä kysymystä hän on tarkastellut artikkeleissaan »Substantiivide atributiivsest seosest soome-ugri keeltes» (1956) ja »Substantiivsest atributiivist soome-ugri keeltes» (1973). Hän toteaa, että substantiivien attributiivista suhdetta ilmaistaan suomalais-ugrilaisissa kielissä toisaalta syntaktisesti sanajärjestyksen ja yhdyssanan ja toisaalta morfologisesti sijapäätteen ja 3. persoonan possessiivisuffiksin avulla. Yhdyssanaisuus on tavallisinta itämerensuomalaisissa kielissä, lapissa ja unkarissa. Itämerensuomen pohjoisryhmässä on nominatiiviliitos paljon laajemmin käytössä kuin eteläryhmässä. Volgalaisissa, permiläisissä ja obinugrilaisissa kielissä tavataan muototunnukseton nominatiivinen substantiiviattribuutti, joka on tavallisesti erillään pääsanasta, ja itäisille kielille taas on luonteenomaista possessiivisuffiksin esiintyminen attributiiviryhmässä (vrt. unk. *könyv lapja* 'kirjan lehti', oikeastaan 'kirja lehtensä'). Edellisellä kielialueella saattaa tulla kysymykseen indoeurooppalaisten kielten vaikutus

ja jälkimmäisellä joko turkkilais-tataarilainen vaikutus tai sitten uralaltaillainen syntaktinen yhteisperu.

Paitsi itämerensuomen tutkijana Kont on toiminut myös lappologina. Hän on tehnyt tuloksekkaita kenttätutkimusmatkoja Kuolan niemimaalle, ja naapurimaidenkin lapintutkijat odottavat innokkaina hänen aineskokoelmiensa (mm. ainoalaattuisia turjanlapin nauhoitteita ja saman murteen kieliopin aineksia) julkaisemista.

Tutkielmassaan »Über die Demonstrativpronomina des Lappischen« (1975) Kont lähtee kantalapin demonstratiivipronominien nelijäsenisestä systeemistä *tā, *tuo-, *te- ja *tō-, joista pitkävokaalisil-

la vartaloilla oli voimakas deiktinen, viittaava tehtävä ja lyhytvokaalisilla heikompi deiksis. Hän osoittaa esimerkein, että tämä järjestelmä on suurin piirtein säilynyt nykyisissä lapin murteissa.

Karl Kont tarkastelee itämerensuomalaisten kielten ilmiöitä aina laajaa taustaa vasten ja ottaa huomioon sekä sukukielet että naapurikielet. Tällöin tulevat käsiteltävien kielten monet erityispiirteet hyvin selvästi esiin. Virittäjä yhtyy lämpimästi hänelle merkkipäivän johdosta esitettäviin onnen ja jatkuvan menestyksellisen tutkimustyön toivotuksiin.

SEPPO SUHONEN